

Nemzeti radikális vagy populista radikális?

A Jobbik Magyarországért Mozgalom mint a radikalizmus harmadik hullámának képviselője Magyarországon

I. BEVEZETÉS

- absztrakciós létra • minimális és maximális definíció
- nativizmus • perverzek – perversálók • gazdasági- és politikai harmadik út • mikro- és makro ideológia
- földrajzi-történeti nézőpont

A tanulmány célja, hogy bemutassa, a Jobbik Magyarországért Mozgalom viszonylag kései megjelenése ellenére sem képez új kategóriát az európai radikalizmusnak Klaus von Beyme által megfogalmazott hullámelméletében, hanem besorolható annak harmadik, populista radikális jobboldali hullámába.^[1]

Európában a második világháború után a radikalizmus három nagy hullámát különböztetik meg: az elsőt alkotják a két világháború közötti fasiszta pártok és mozgalmak közvetlen utódszervezetei, illetve azon pártok, amelyek önmagukat az egykori fasiszta ideológia örökösének tekintik. Ennek a korszaknak a legprominensebb képviselője az olasz MSI. A második hullámot, amelyet megközelítőleg az ötvenes évektől számíthatunk a francia poujadista mozgalommal, a populista adóellenes pártok alkotják, míg a harmadik – állításom szerint máig tartó utolsó korszakot –, a populista radikális jobboldali hullámot a nyolcvanas évektől számíthatjuk. Ha a szóban forgó radikális pártcsalád konstitutív, központi elemeit tekintjük, vagyis azokat, amelyek alapjaiban határoznak meg egy pártcsaládot, valamint megfigyeljük a Jobbik programjának egyes elemeit s a radikális párt genezisének körülményeit, akkor a történeti korszakolást kiegészíthetjük egy földrajzi felbontással; vagyis bizonyos kelet-közép-európai sajátosságokkal ugyan,

[1] Az írásra nagy hatással volt Tóth András és Grajczár István tanulmánya, akik a Jobbik negyedik hullámbéli kategorizálása mellett érvelnek.

de nem egy új hullám képviselőjének tekinthető a Jobbik, hanem lényegileg a harmadik hullám jelent meg Magyarországon.^[2]

A Jobbik 2009-es Európa parlamenti és 2010-es magyarországi sikerei után ugrásszerűen megnőtt az érdeklődés a párt és a radikális pártcsalád iránt. A korábban pusztán csak protesztjelleggel jellemzett párt esetében így felmerül annak kérdése, hogy miképpen is lehetne kategorizálni. Bíró-Nagy András,^[3] valamint Jeskó et. al.^[4] radikális jobboldali pártként ír róluk összehasonlító tanulmányában; Tóth és Grajczjár^[5] elfogadja a párt önnön nemzeti radikális definícióját; Filippov Gábor^[6] a szélsőjobboldal gyűjtőkategóriáját alkalmazza; egyes esetekben pusztán szinonimaként alkalmaznak olyan kifejezéseket, mint a szélsőjobb, radikális jobb, szélsőséges (extrém) párt (Karácsony-Róna^[7]).

Ez a terminológiai vita nem csupán hazánkra jellemző, hanem a nemzetközi szakirodalomban is komoly terminológiai vita folyik (a teljesség igénye nélkül: Lubbers et. al.: *extreme right*,^[8] Eatwell-Mudde: *new extreme right*,^[9] Betz: *radical right-wing populism*,^[10] Kitschelt: *radical right*,^[11] Kitching: *far right*,^[12] Fennema et. al.: *anti-immigrant parties*^[13]). Ezek a megnevezések nem pusztán ízlésbeli kérdések; bár egyes szerzők hajlandóak őket egyszerű szinonimaként kezelni, előzetes magyarázat nélkül alkalmazni egy – vagy több – jelzőt, vagy pusztán a szerző feltételezéseiből kiindulva csoportosítani. A legtöbb esetben azonban a megnevezések mögött tudományelméleti megfontolások vannak; így például Meindert Fennema által is alkalmazott „bevándorlás-ellenes pártok” csoportosítás alapja a külföldi (többségében nem európai) beáramló népességgel szemben ellenérzet; míg mások felosztásainál a gazdaságpolitikai szempontok válnak meghatározóvá a besorolásnál, mint Herbert Kitschelt esetében, aki – miköz-

[2] Jelen sorok írásakor a populista radikális jobboldali pártok Európában egy lassú átalakulás folyamatában vannak. Mivel az egyes hullámoknak nincs konkrét kezdeti-, illetve végpontjuk és egymásba is érhetnek, valamint mivel az egyes pártok több korszakot is felöllelhetnek egyes hullámokat kihagyva, vagy éppen önmagukat transzformálva, ezért meglehetősen nehéz megmondani, hogy a folyamat végére valóban kialakul-e egész Európában egy negyedik hullám. Azonban jelen tanulmány írásakor ez a végpont még nem látható.

[3] Bíró Nagy András – Róna Dániel: Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003–2010. (Elérhető: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemezsek/B%C3%ADr%C3%B3%20Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_v%C3%A9gs%C5%91.pdf. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

[4] Jeskó – Bakó – Tóth, 2012, 81–101.

[5] Tóth András – Grajczjár István: A nemzeti radikalizmus. A jobboldali radikalizmus negyedik hulláma Magyarországon. (Elérhető: http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/6055_I_04_Toht_Grajczjar_Nemzeti_radikalizmus.pdf. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

[6] Filippov, 2011, 133–153.

[7] Karácsony – Róna, 2010, 31–63.

[8] Lubbers – Gijssberts – Scheepers, 2002, 345–378.

[9] Eatwell, 2004, 1–15.

[10] Betz, 1994.

[11] Kitschelt, 1997.

[12] Kitching, David (2011): Facing Down the Far Right in Europe. (Elérhető: <http://www.feps-europe.eu/assets/be36f22b-19d5-4dfe-bc93-043687db8ab3/facing-down-the-far-right.pdf>. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

[13] Meindert – van der Brug – Tillie, 2000, 77–102.

ben a „radikális jobboldal” kategóriát tovább bontotta – a kapott alkategóriáknál az egyik döntő szempontnak a neoliberais gazdaságpolitikához való viszonyt tekintette.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy miközben kiindulási pont lehet a kategorizálásnál a pártok önbesorolása, a szervezetek gyakran elutasítják a kutatók által felvázolt kategorialehetőségeket azok negatív történelmi konnotációja végett. Különösen igaz ez azon országok esetében, ahol az egyes fogalmak már jogi erőre emelkedtek; így például Németországban, ahol különbséget tesznek „radikalizmus” és „extremizmus” között, s ez a különbségtétel az egyes pártoknál az alkotmánybírárság általi betiltást vagy a további működés közötti határvonalat jelenti.

A terminológiai sokszínűséget azonban nem célom egy újabb jelzővel bővíteni; ehelyett jelen dolgozatban Cas Mudde módszerével kívánok dolgozni, amely az ún. „absztrakciós létra” (*ladder of abstraction*) segítségével konstruálja meg a pártcsaládot. A módszer a minimális definícióból indul ki (*minimal definition*), amely azt a néhány – lehető legkevesebb – jellemzőt keresi, amelyet a család tagjainak mindegyikében megtalálhatunk, s amely a koncepció magjában csak a szükséges és elegendő attribútumait foglalja magában. Ezt a magot a szerző a „nemzet” képében találja meg, amelyet azonban még így is túlságosan tágnak tart, mivel „az állami nacionalizmus olyannyira áthatotta számos ország és szervezet alapító ideológiáját, hogy alkalmatlan a különböző pártcsaládok közötti elhatárolásra”.^[14] Ezért a nacionalizmusnak egy olyan altípusát keresi, amely kizárja a liberális nacionalizmus formáit, de egyben kizárja a biológiai alapú megkülönböztetést is, s így jobban megfelel a definíciónak, mint az „bevándorlásellenes” vagy „rasszista” értelmezés. Ezt a fogalmat a nativizmusban (*nativism*) találja meg, amely a nacionalizmusnak egy olyan altípusa, amely fenntartja, hogy az adott állam területén csakis natív elemek lehetnek, s a nem natív elemek veszélyeztetik az állam homogenitását. A nacionalizmusnak ezen altípusa erőteljesebb megkülönböztetést tesz lehetővé a „Mi” és az „Ők” között, azonban nem (feltétlen) rasszista alapú; nativista megkülönböztetés alapulhat ugyan biológiai distinkción, de lehetséges helyette kulturális, vallási, morális és egyéb síkon.

A minimális definíció (vagyis a nacionalizmus nativista altípusa) birtokában immáron elvégezhető lépésről lépésre az absztrakciós létra segítségével az elméleti építkezés a maximális definíció (*maximum definition*) felé, amely az így definiált populista radikális jobboldal három központi ideológiai elemének a nativizmust, tekintélyelvűséget és populizmust tartja.

A továbbiakban a szóismétlés elkerülése végett a radikálisok, ill. radikális párt alatt populista radikális jobboldalt értek.

[14] Mudde, 2007, 17. (Saját fordítás.)

II. A RADIKÁLIS PÁRTOK HÁROM HULLÁMA

Klaus von Beyme a II. világháború után a radikális pártok három nagy történeti hullámát különbözteti meg: a háború utáni neofasiszta pártok, adóellenes populista proteszpártok és a fentebb ismertetett bevándorlásellenes radikális pártok.

Az első, posztfasiszta hullám földrajzilag jelentősen behatárolt volt: a hidegháború beálltával mindössze Nyugat-Európa demokratikus országaiban volt esélyük megjelenni, s közülük is az egykoron jelentős fasiszta hagyományokkal rendelkező országokban. Így például Nagy-Britanniában Oswald Mosley fasiszta mozgalma, a Union Movement-je ugyan képes volt jelentős médiafigyelmet szerezni, ám ezt nem volt képes szavazatokká transzformálni, sem jelentős társadalmi hatást elérni; s bár Nyugat-Németországban bizonyos mértékű társadalmi bázist adott volna egy efféle mozgalomnak a megszálló hatalmak náci tisztoztatásai, a rendkívül szigorú törvények korlátozták ennek lehetőségét. Így a legnagyobb hatással bíró s a legmagasabb választási eredményekkel rendelkező pártot a fokozatosan „tisztéletbeli győztes” rangjára emelkedő Olaszországban találhatjuk a Movimento Sociale Italiano (MSI) formájában. Az MSI önmagát Mussolini pártjának örökösének definiálta, s az olasz fasizmus imperialista nacionalizmusát évtizedeken keresztül képviselte, szemben a későbbi hullámok xenofób tendenciáival.

A második, populista adóellenes proteszpárti hullám az '50-es években, a Negyedik Köztársaság alkonyán kezdett erőre kapni Franciaországban, mégpedig a kisvállalkozók és kereskedők adóellenes-, s a társadalmi-gazdasági változásokkal szembeni nyomásgyakorló szervezetének, a Poujadista mozgalom formájában. A Vichy-rezsimmel bizonyos szálakon szimpatizáló, az indokínai és algériai kérdésben erőteljesen a francia érdekeket képviselő szervezet ugyan nem élte túl Algéria elvesztését s a transzformációt az Ötödik Köztársaságba, azonban a jóléti államot már kialakulása előtt elutasító mozgalom számos, később jelentős eszme s aktor politikai bölcsőjének számított, mint például Le Pen.

Skandináviában – konkrétan Dániában és Norvégiában – a már kiforrott jóléti államban jött létre a magas adók és kiadások ellen a '70-es években a két Progress Party (Haladás Párt), amelyekben egyben keveredett egy erősebb ellenérzés a fennálló politikai elit ellen. Az adók s kiadások drasztikus, néhol már abszurd csökkentése (Dániában javaslatot tettek a hadsereg felszámolására, s egy esetleges szovjet támadás esetén egy üzenetrögzítő válaszolt volna a hadüzenet telefonos közlése esetén oroszul, hogy „Megadjuk magunkat”) azonban nem járt együtt a jóléti kiadások átfogó csökkentésével, s hamarosan a jóléti sovinizmus formájában megjelent egy, gazdasági s nem etnikai alapokon nyugvó xenofóbia.

A harmadik, populista radikális jobboldali hullám, amely immáron minden kapcsolatot mellőzött – sőt tagadott – a két világháború közötti mozgalmakkal, egy hosszabb prosperáló időszak válságjelei közepette jelentkezett. A második világháború utáni európai újjáépítés gazdasági növekedése korábban soha nem tapasztalt jóléti társadalmat, gazdasági és társadalmi egyenlősödést és

biztonságot, individualizációt hozott Európa nyugati felének. A hetvenes évek második felében aztán elkezdtek megmutatkozni a rendszer fenntarthatatlanságának és így kényszerű átalakulásának a jelei. A korábbi korlátozott piacgazdaság és a második világháború utáni jóléti állam fenntarthatósága megkérdőjeleződött az ázsiai országok gazdaságainak felemelkedésével, a globalizáció és a piaci verseny erősödésével, a gazdasági szektorok közötti hangsúlyeltolódásokkal. A korábban mindenkire pozitív hatásokkal járó, nagy fogyasztáson alapuló (a magas bérek magas keresletet eredményeztek), alacsony kamatokkal s (szükség esetén) beavatkozásra kész központi bankokkal rendelkező, szigorúan szabályozott piacon alapuló paternalisztikus kapitalizmust fokozatosan felváltotta a megkötő szabályok lebontását igénylő, fedezet nélküli hiteleken nyugvó és a láthatatlan kéz mindenhatóságában bízó kapitalizmus. A gazdasági fejlődés javai mind aránytalanabban oszlanak el a felsőbb rétegek javára, s a korábbi, szinte általános társadalmi növekedés helyett egyre szélesebb rétegeknél jelenik meg a stagnálás, vagy éppen a lecsúszás(tól való félelem) veszélye. Ezek hatására a korábbi fejlődés munkaerőhiányát enyhítő bevándorlók fokozatosan veszély- és félelemforrássá kezdtek alakulni az európaiak szemében – bár egyesek felteszik a kérdést, hogy a bevándorlótól való félelem szülte a radikális pártokat, vagy ezen pártok ültették el a társadalom tudatába a félelmet, ezzel megalapozva saját politikai fejlődésüket.

A radikális pártok három hullámának fenti bemutatása kapcsán érdemes megjegyezni egyrészt, hogy ezek a hullámon nem különíthetők el élesen egymástól – hiszen amíg az MSI még mindig küzdött azon belső válságával, hogy a fasiszta-posztfasiszta ideológiát tartsa-e meg, vagy a szavazatmaximalizáció érdekében egyes témákban enyhébben szólaljon föl, míg más esetekben új témákat integráljon programjába (mint a xenofóbia), addig a harmadik hullám legmeghatározóbb pártja, a Front National éppen kezdeti sikereit érte el. Másrészt az egyes pártok, mint láthattuk, több hullámon keresztül is politikai relevanciával rendelkezhetnek, akár sokáig változatlan ideológiával (MSI), akár az elemek rugalmas integrációjával (Haladás Pártok). Így aztán nem lehet konkrét kezdeti-, illetve végpontokhoz kötni az egyes hullámokat.

III. A JOBBIK TÖRTÉNETE

A JOBBIK-ot (Jobboldali Ifjúsági Közösség) 1999 novemberében hozták létre fiatal, konzervatív beállítódottságú, jobbára vallásos egyetemisták, mint egy „egyetemistákat és főiskolásokat tömörítő civil szervezet”, a BIT (Baloldali Ifjúsági Társulat) ellenpólusaként, s eredetileg inkább közvetett, semmint közvetlen és önálló politizálást folytatott, meghívva az egyetemek falai közé politikusokat a jobboldal pártjai közül. „Ha 1999-ben lett volna egy olyan nemzeti párt

- jegyzi meg Vona Gábor^[15] -, amelyik hitelesen meg tudja szólítani az ifjúságot, akkor a JOBBIK talán létre sem jön.”

Szellemi gyökereit számos megelőző szervezetben megtalálhatjuk: Magyar Ifjúsági Nemzetébresztő Kör (MINK), Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, az egyes jobboldali pártok (különösen a Fidesz és a MIÉP) ifjúsági tagozatai.

Meghatározó volt számukra a rendszerváltás felülről való irányításának nézete, hogy az egykori kommunisták liberális „köpenybe bújtak”; az egykori állampárt utódjának a visszatérése a hatalomba, valamint a jobboldali kormányokkal (Antall-, majd különösen az első Orbán-kormány) való emelkedett elvárások és csalódások, a történelmi lehetőségek elhalasztása.

Tagjaik számos jobboldali pártban voltak jelen, céljuk pedig, hogy - egyrészt - fórumot biztosítsanak minden jobboldali párt számára az egyetemeken történő előadások által, másrészt, hogy ezen pártok számára elősegítsék az „új generáció” kinevelését, felkészítését a politikai életre azon okból, hogy később a pártok közötti harmonikusabb együttműködést megkönnyítse a közös ismeretanyag és ismertség. Ennek ellenére hamarosan - már csak méretéből adódóan is - a Fidesz külső támogatása vette át a főbb szerepet a 2002-es kampányra hangolódva.

A Fidesz választási veresége, kormányzásának retrospektív leértékelődése s nem eléggé radikális kiállásának kritikája volt az egyik fő oka annak, hogy felmerült a párttá alakulás lehetősége; Molnár Tamás szerint a 2003-as párttá alakulás előtt már többször felmerült az ötlet: „visszafogtam őket, mivel már korábban párttá akartak válni”.^[16] Alternatívának a MIÉP tűnhetett, ám egyre többen kezdtek Csurka István családi vállalkozásaként tekinteni az egykori parlamenti pártra, amelynek szervezeti hiányosságait, sok esetben (általuk is) tévesnek gondolt megoldási javaslatait és zsidózását nem lehet megváltoztatni.

Párttá alakulásuk idején céljukként tűzték ki, hogy „Csurka nyers, leegyszerűsítő összeesküvés-elmélete, vagy a kifejezetten gyűlöletből élő kelet-európai radikálisok pártja helyett a nyugat-európai korszerű radikális jobb példáját akarjuk követni: Le Penét, Haiderét, vagy az olasz nemzeti erőket”;^[17] valamint, hogy bár a „Fidesszel nem szabad szembe menni”,^[18] ám Orbán Viktor „egy a tábor, egy a zászló” gondolatával ellentétben ők külön zászlókban gondolkodnak, s közös táborral operálnának.

A 2004-es EP választások környékén, melyeken az Unió-ellenességükre és az elhamarkodott csatlakozási tárgyalásokra hivatkozva nem indultak, hamarosan elkezdték a tagok toborzását, országjáró körutak szervezését, szobrok és

[15] Koltay, 2003, 216.

[16] Uo. 126.

[17] Varró Szilvia: A Jobbik mint harmadik erő. I. és II. rész. (Elérhető: http://oknyomozo.hu/varro_jobbik. Letöltés ideje: Utolsó betöltés dátuma: 2015.07.20.)

[18] Fabók Bálint: A Fidesz mankójából a Fidesz ellensége - így nőtt nagyra a Jobbik. (Elérhető: <http://www.origo.hu/itthon/valasztas2010/kampanynaplo/20100408-a-jobbik-tortenete-megalapitasatol-fidesz-legnagyob-rivalisaig.html>. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

emléktáblák melletti (vagy éppen elleni) tüntetéseket. Azonban hamar kiderült, hogy a Jobbiknak még nincs meg az a kellő országos lefedettsége, amellyel képesek lennének egyedül indulni az országgyűlési választásokon; így született meg a döntés, hogy az – utólag jól láthatóan – lecsúszó, ám még mindig országosan ismert MIÉP és a feltörekvő, de még csak kiépülőfélben levő Jobbik közösen indulnak a választásokon MIÉP-Jobbik a Harmadik Út néven. Ennek ellenére sem a viszonylag szolid költségvetésű kampány, melyben a MIÉP által hangoztatott szólások domináltak, sem az új párt fiatalos lendülete nem bizonyult elégnek a szükséges szavazatmennyiséghez, s a mindössze 2,2%-kal távol maradtak ugyan a mandátumszerzéstől, azonban a szövetségnek juttatott állami támogatás elegendőnek bizonyult az összeg elosztása körül kirobbant, elhúzódó bírósági eljáráshoz.

A legelső jelentős kitörési pontot a 2006-os események jelentették, amikor a politikusok „újra felfedezték” maguknak az utcai tüntetéseket mint a nyilvánosság egyik terét. Ennek során a radikális szubkultúrának az addig kevésbé egységesen tevékenykedő szervezetei és vezérégyéniségei térben és időben egyszerre jelentek meg, s a média egyrészt egységesként kezelte őket, másrészt megerősödtek az esetleg már meglevő kapcsolatok, ill. melléjük újak alakultak ki, s számos kérdésben a Jobbikot mint a radikális jobboldal fő reprezentánsát mutatta be. A párt ezek után néhány közismertebb szimpatizánsa, mint Morvai Krisztina vagy Gaudi-Nagy Tamás által egyben „szakértőbb” imázst is kezdett kialakítani.

Még ha a pártot közvetlen nem is szólították meg, az általa fontosnak tartott események és ügyek napirenden tartásával megalapozták ismeretüket, s kénytelen előkészítették a terepet a párt sikertémájának számító cigánybűnözés témakörének a kiaknázása számára.

Ennek, valamint a Magyar Gárda „figyelemfelkeltő demonstrációinak” a napirenden tartása a mainstream média által; valamint az utóbbi csatornának a radikális oldal által, különösen az internet Web2-es tartalmának segítségével történő megkerülése alternatív csatornák segítségével; az évtized végére dagadó korrupciós botrányok tematizálása s a közvélemény által érintettként látott pártok negatív kampánya, majd annak „meghackelése” a Jobbikhoz köthető aktivisták sikeres gerillakampánya folyamán – mindezek a folyamatok hozzásegítették a Jobbikot a 2009-es EP választási sikeréhez, és ezzel a „méréssel” az „elveszett szavazat” bélyegétől megszabadulva a 2010-es országgyűlési választási sikerhez.

IV. NEMZETI VAGY POPULISTA RADIKÁLIS JOBBOLDAL?

Toth és Grajczár dolgozatának egyik alapvetése, hogy a Jobbik által képviselt negyedik, azaz „nemzeti radikális” hullám egy teljesen új kategóriát képvisel. Ennek jellemzéséhez tanulmányukban a minimális definíció helyett Griffin azon logikáját használják fel, amely az ideológiákban azon központi elemeket keresi meg, amelyek előre meghatározzák az adott szereplő cselekvési és

gondolatkörét. Értelmezésük szerint ezek: nemzeti gondolat; a külföldi tőke behatolása elleni fellépés; globalizációellenesség; zsidózás; a gazdasági harmadik út; ökoszociális piacgazdaság; politikai harmadik út; a jobboldali harmadik út; nemzetépítő erős állam és rendpártiság; cigánybűnözés; ókonzervativizmus, protesztpártiság; kisemberek védelme; radikalizmus mint politikai attitűd.

A következőkben végignézem az egyes elemeket, s hasonló módszerrel – a Jobbik, valamint a külföldi harmadik hullámos pártok programjainak vizsgálatával – be kívánom mutatni, hogy ezek a jellemzők nem egy új hullám jelenségei, hanem bizonyos külső vonásaiban más formában, de lényegi-tartalmi elemeiben voltaképpen megegyezően megtalálhatóak a harmadik hullám nyugat-európai pártjaiban is. Ehhez azonban Tóth és Grajczjár tanulmányában idézett, Griffin által használt viszonylag tág meghatározással szemben Freedennek^[19] a szűkebb, az ideológiák központi magjára vonatkozó elemzését kívánom használni, valamint az egyes, általuk említett tényezőket csoportokba fogva kívánom röviden tárgyalni.

Freeden szerint minden ideológiának létezik egy központi eleme, amelyre visszavezethetőleg épülnek a további elemek. Ez a központi elem a radikális pártoknál az absztrakciós létrában is jelzett nativizmus. A dolgozat végén a korábban jelzett külsőbeli eltérésekre s okaira kívánok rámutatni, s hogy ezen eltérések ellenére a mögöttes logika ugyanaz maradt a két csoportnál.

V. TÚLFESZÍTETT NACIONALIZMUS

Legközvetlenebbül talán három kategóriát lehet visszavezetni a nativizmushoz: a nemzeti gondolat, cigánybűnözés és zsidózás kérdésénél – így ezeket egyben kívánám szemléltetni.

1. Nemzeti gondolat

A nemzeti gondolat bizonyos értelemben maga a nativizmus: bár maga a fogalom nem feltétlen nacionalizmusra utal, hiszen nativista kiindulópont lehet – ahogyan már korábban jeleztem – vallási, kulturális, morális és egyéb, ez esetben az állam lakosságán belül lehetővé tesz egy erőteljesebb MI-ŐK felosztást egy manicheusi világkép keretében. Ennek a felosztásnak egyik lényege, hogy a „MI” csoport – esetünkben a nemzet – egyetlen államban összpontosuljon, másrészt az államot kizárólagosan ez a csoport lakja, vagy – az etnikai realitások talaján maradva – a kisebb csoportok elfogadják a többségi társadalom kultúrájának dominanciáját. Ennek a MI-ŐK felosztásnak az alapján – különösen a harmadik hullám pártjainál, ahol a populizmus mint társideológia

[19] Freeden, 2003.

mellészegődik - fel lehet állítani egy négyes felosztást az egyes „ŐK” kategóriákról, amelyek a manicheusi világképben gyakran túlfeszítve a Carl Schmitt által megfogalmazott ellenség képében tűnnek fel: ellenségek államon belül - nemzetén belül, államon belül - nemzetén kívül, államon kívül - nemzetén belül, államon kívül - nemzetén kívül. Ezekbe a kategóriákba beleilleszthetők mindazok a személyek és szervezetek, akiket ennek a nemzeti gondolatnak a nevében támadnak: legyenek azok a magyar-ukrán alapszerződést elfogadó hazai és határon túli „árulók”, a föderatív Európa rémképe vagy éppen a bűnbakként szereplő zsidók s cigányok.

Ugyan a Jobbikot sorozatosan érik vádak hol alaptalanul, hol - egyes tagok esetében - erős alappal az antiszemitizmussal kapcsolatban, az erre adott válaszreakciók bizonyos mértékben árnyalják a képet. Ami azonban mindkét irányból megerősítést nyer, az a pártnak az antiszemitizmussal gyakran elnagyoltan egy kalap alá vett anticionizmusa. Ahogyan azonban azt az elején is említettem, a nativizmus nem csupán az etnikai alapú MI-ŐK megkülönböztetésén alapulhat, hanem eszmei, kulturális, vallási stb. irányultságú is lehet. Az anticionizmus esetében - többek között - a domináns nemzeti eszmerendszert éri támadás, a *plebs common sense*-ét egy idegen gondolkodásmód kereteiben.^[20] Ebben az esetben két, a korábban említett négyes felosztáson átnyúló (annak minden szegmensében megtalálható) ellenség rajzolódik ki, a „perverzok”, akik viszonylag passzívan ezt az eszmét vallják, és a „pervertálók”, akik aktívan terjesztik, illetve támadást intéznek a domináns eszme ellen. Az aktív anticionizmus leggyakrabban az utóbbiak, vagyis a „pervertálók” ellen jelentkezik.

Vagyis összességében ezt a fajta „zsidóellenességet” nem kifejezetten genetikai/etnikai, sokkal inkább kulturális-gazdasági alapúnak lehet tekinteni, ahol a veszélyt a kis létszámú, eszméikben elhatározott szűk csoportok jelentik, akik otthonosan mozognak (néhol maguk teremtik, mint „pervertálók”) a modern világban.

A cigánybűnözés kérdése leggyakrabban a rendpártisággal együtt szokott megjelenni. Ugyan a szó a párt szerint nem azt jelenti, hogy minden cigány bűnöző lenne, és sokszor egy tágabb, „építők-rombolók” kategórián belül tárgyalják, azonban - ellenben az anticionizmussal, ahol cionista eszmét nem-zsidó ember is képviselhet - itt egy jól lehatárolható etnikai csoportról van szó, amelyen belül bizonyos - többnyire a brutális kegyetlenséggel, csoportokban történő - bűnözési formák a párt állítása szerint arányaikban jóval elterjedtebbek, mint a többségi társadalomban.

Másik kvázi „bűnözési forma” a cigányság esetében a jóléti ellátórendszer kihasználása, hol a munkavégzés megtagadása által, hol a születendő gyermekek

[20] Maga az anticionizmus természetesen sokkal szélesebb kört ölel fel, beleértve a politika-, gazdasági-, kulturális szférát, s gyakran más, a mozgalom által deviánsnak tartott irányzatokkal keveredve említik, mint például az LGBT mozgalom vagy az ideológiai liberalizmus - ezek egyenkénti levezetése azonban meghaladná a dolgozat kereteit.

száma után járó segélyek formájában. Vagyis ebben az esetben fordított a logika: a zsidók/cionistákkal ellentétben a cigányoknál a nagy szám, és a modern világon belüli "barbarisztikus", felzárkózni képtelen lét a veszélyes.

Mindez természetesen nem ismeretlen a nyugati, „klasszikus” harmadik hullámbéli pártoknál, ahol szintén a túlfeszített nacionalizmus (nativizmus) és a fentebb ismertetett felosztások képezik gondolkodásuk alapját. Ugyan ezen országokat szokás „szerencsésebbeknek” nevezni, mivel nem éltek át a közelmúltban olyan drasztikus nemzeti sorstragédiákat, mint amilyen Magyarország számára a trianoni békediktátum, mégis találhatunk példákat a határaikon túli nemzettársak, valamint korábbi területek feladásának elfogadhatatlanságáról, egyes népek, népcsoportok közötti ellenszenvről. Így például a német radikális pártoknál gyakran megjelenik a „valódi” Kelet-Németország visszaszerzésének vágya, amely az egykori Német Birodalom határait követve belenyúlik egészen a mai Lengyelország és Oroszország területére. Kissé paradox módon, de az osztrák FPÖ, illetve BZÖ esetében a német identitás feladása a fiatal osztrák nemzettudat érdekében és erőteljes védelmében is ezt a nacionalizmust erősíti. Az egykori gyarmattartó birodalmak esetében ez Franciaországnál az egykori «gloire» visszaszerzését, az Európai Uniónak ezen cél érdekében történő felhasználását és átfarmálását jelenti, amellyel újra európai vezető szerepre, s ezáltal a világpolitikát befolyásoló szerepre tehetnek szert. A BNP esetében ez a Brit Nemzetközösség reformálásával, illetve Írország kvázi társult állami státuszával járna, míg a Vlaams Block/Vlaams Belaang ennek a nacionalizmusnak az alapján utasítja el nemcsak Belgiumot, de az Európai Uniót is, mondván, „nem azért akarják a belga állam eltűnését, hogy helyettesítse egy nagyobb, költségesebb és művibb, bürokratikus és nem demokratikus föderatív entitás”.^[21]

Ugyan esetükben a kisebbségi kérdések nem főleg a helyi kisebbségekkel jelentkeznek (bár az egyes regionalista-etnikai radikális pártok jelzik, hogy a probléma nem ismeretlen), hanem inkább a megelőző évtizedek hullámaiban megemelkedett számú, főleg a Közel-Keletről származó bevándorlókkal kapcsolatban, az emögötti gondolkodásmód azonban nem különbözik a Kelet-Közép-Európában tapasztaltaktól. Funkcióiban ugyanaz az államon belüli - nemzetén kívüli, retorikáiban gazdasági, kulturális és rendpárti, ám etnikailag jól lehatárolható, a belső (MI) csoport negatív definícióját lehetővé tevő ellenségkép jelenik meg, mint amilyen Magyarország esetében a cigányság. Hasonló módon - ahogyan Cas Mudde is megjegyzi - a félelem nagy számaiból, valamint a modernséghez felzárkózni potenciálisan képes, ám a modernséget elutasító létből ered. Kulturális ellenség tekintetben (perverz/ pervertálók) ez a bevándorló- (ill. arab) ellenesség azonban sokkal közelebb

[21] Vlaams Belang (Belgium): Het programma in vraag en antwoord. (Elérhető: <http://www.vlaamsbelang.org/programma/52/>. Letöltés ideje: 2015.07.20)

áll az anticionizmushoz, és sajnálatosan – mivel a médiában *infotainment* módon mutatott „problémás” bevándorlók többnyire az iszlám hitet követik – az iszlámot és a vallási fundamentalizmust gyakran összemossák, hasonlóan a zsidóság-cionizmushoz.

VI. GAZDASÁGI HARMADIK ÚT^[22]

Alapvetően három jellemzőt sorolnék be ebbe a kategóriába: a külföldi tőke behatolása elleni fellépés: globalizációellenesség; a gazdasági harmadik út: ökoszociális piacgazdaság; kisemberek védelme. Ezek közös jellemzője Tóth és Grajczjár dolgozatában, hogy meghatározóként definiálják a gazdaságot mind az egyes pártok ideológiájában, mind a harmadik (illetve az állítólagos negyedik) hullám átfogó eszmerendszerében. Való igaz, hogy a harmadik hullám egyes pártjai, ill. vezetőik előszeretettel hangoztatták magukról, hogy ők már Reagan előtt is neoliberais gazdaságpolitikát követtek. Ezen felül számos meghatározó szerző a radikális pártok konstitutív elemeként határozta meg a neoliberais gazdaságpolitikát (Betz), valamint győzelmükhöz, a „nyerő formulához” elengedhetetlennek tartotta (Kitschelt), az idő múlása azonban megcáfolta ezeket. Miközben a második hullámnak valóban lényegi eleme volt az állam gazdasági- és szociális szerepvállalásának átalakítása, s így a viszonylag később jött elemek, mint a xenofóbia gazdasági, s nem etnikai szálakkal kapcsolódtak, addig a harmadik hullámnál a gazdaság mindösszesen másodvonalbeli kérdés, s a 90-es évekre egyre jobban kirajzolódott, hogy a gazdasági struktúra milyensége csupán mellékes: a kapitalizmus, gazdasági liberalizmus vagy éppen a már-már szocialisztikus gazdaság eszméje nem meghatározó elem a pártoknál, hanem alárendelt szerepbe kényszerül. A gazdaság célja nem lehet más, mint a nemzet felemelkedésének szolgálata, s ennek a szolgálatnak a formája (liberális gazdaságpolitika, paternalisztikus kapitalizmus, protekcionizmus) a pártok retorikájában s ideológiájában könnyen módosítható. Ez egyrészt köszönhető a már említett túlfeszített nemzeti érzés dominanciájának, másrészt, hogy ezek a pártok még a korszakban is (kevés kivétellel) főként pária-ellenzéki szerepet töltek be, s ezáltal lehetővé vált számukra a felelőtlen politizálás, túllicitálás, s az olyan demagóg, az emberek között általános elfogadtatásra találó gazdaságpolitikai ígéretek hangoztatása, mint az adócsökkentés, amelyek azonban néhol ellentmondásos módon együtt hangoztak el olyan szociálpolitikai elemekkel, mint a jóléti kiadások emelése.

Esetenként – mint amilyen az Európai Közösség és a Közös Piac kialakításának támogatása - sokkal jobban megmutatkozott, hogy a manapság inkább

[22] A dolgozatban „gazdasági harmadik út” kategóriáját a radikális pártok sajátos gazdaságfelfogására kívánom alkalmazni Willhelm Röpke definíciójától eltérően.

liberálisnak hangzó követelések mögött a saját nemzeti érdekek hatékonyabb érvényesítésének reménye, a McDonalds-kultúra, a globalizáció elleni hatékony védekezés állt. Maga a globalizáció nem újkeletű, egyértelmű vagy semleges jelenség – elvégre a kenyai emberek nem a magyar vagy belga kulturális mintákat kezdik másolni, hanem dominánsan az amerikai tömegkultúrát. Ami azonban megkülönbözteti a korábbi korok folyamataitól, az a globalizáció intenzív és átfogó jellege; jelentkezik mind a politikai, kulturális s gazdasági szférában, és egyre inkább a nemzetállami befolyáson kívül eső aktorok irányítása alatt, mint az IMF vagy WTO. Természetesen nem a radikális pártok az egyetlenek, akik szembefordulnak a globalizációval; ellenállásuk azonban nem gazdasági-szociális okokból, antikapitalizmusból vagy osztálytudatból ered, hanem főként nativista jellegűkből, amit kiegészít a populista elitellenesség.

A radikálisok által korábban támogatott kívánalmak teljesülése (közös piac, hatékonyabb európai együttműködés stb.) a radikálisok „feje fölött” ment végbe, nem abban a formában és azon következményekkel, amire számítottak. Ahogy egyre inkább elveszítették az államok a befolyásukat a piaci mechanizmusok irányítása felett, úgy fordultak el a harmadik hullám pártjai több-kevesebb mértékben a neoliberalis gazdaságpolitikától és alakítottak ki protekcionista, állami intervenciókon alapuló, a kis- és középvállalkozásokat védő korlátozott kapitalizmust támogató programokat. A gazdasági globalizáció számukra elsősorban a külföldi befolyás növekedését jelenti a nemzeti gazdaságban, s ezáltal nemzeti érdekeik érvényesítésének gyengüléseként élik meg. Önmagában azonban a globalizációellenesség gazdasági aspektusa ritkán szerepel, inkább két témában szokott megjelenni: a bevándorlás és az Európai Unió kapcsán. A legtöbb párt a bevándorlás okaként a globalizációt nevezi meg, az Uniót pedig az egyik legfontosabb eszközének. Ahogyan a Front National is írta programjában:^[23] „Az Európai Unió, amelyet eredetileg szomszédos kultúrákkal, hasonló gazdasággal és fejlettségi szinttel rendelkező [...] országok kötöttek, mára teljesen célt tévesztett. Az eredményei ismertek: nyílt határok, munkanélküliség, a piac diktatúrája, a közszolgáltatások tönkretétele, bizonytalanság, szegénység, tömeges bevándorlás.”

Az egykori szocialista blokk országaiban egyben a globalizáció gyakran keveredik a piacra való áttérés és a gyors privatizáció kritikájával.

Általában három elemet lehetne kiemelni a radikális pártok programjaiból, amik neoliberalis gazdaságpolitikára utalhatnak: alacsony adók, privatizáció és dereguláció (PVV). Ha azonban jobban szemügyre vesszük, akkor inkább tarthatjuk antiliberalisnak, semmint liberálisnak ezeket. Az alacsonyabb adók kérdését korábban már kifejtettem, s ellenzéki (vagy pária) pártoknál szinte általánosnak mondható. A (re)privatizáció sokkal korlátozottabb, mint ahogyan azt a (neo)liberalizmus megkövetelné, s célja, hogy a cégek, nagy ipari szektorok

[23] Notre Projet – Programme Politique du Front National.

nemzeti kezekbe kerüljenek, miközben egyes stratégiai fontosságú területek nem is privatizálhatóak. Dereguláció terén pedig elmondhatni, hogy a hazai piacot megkötő szabályokat valóban csökkentenék, azonban a külföldi cégek térnyerését erőteljes szabályokkal, támogatásoktól való eleséssel nehezítenék. Az állam szerepe mindezekben változó az egyes pártoknál: az imént említett PVV az állam teljes visszavonulását szeretné, az FPÖ, Vlaams Belang és az északi államok csak bizonyos területeken csökkentve egy jóléti sovíniszta rendszert szeretnének, míg a Front National egyenesen feladatokat határoz meg a francia állam számára. Ami azonban szinte mindegyikben közös, hogy a hazai nagyvállalatok támogatása mellett (amikkel a külföldi befektetőket kívánják helyettesíteni) a legnagyobb kedvezményezettjei a kis- és középvállalkozások. A mögöttes logika szerint ezek a vállalkozások több embert foglalkoztatnak, nemzeti belülieket, s a megtermelt haszon is az országon belül marad.

Összességében elmondható, hogy a gazdaság mindegyik radikálisnál a nemzet szolgálatának van alárendelve.

VII. POLITIKAI HARMADIK ÚT

Politikai harmadik út: a jobboldali harmadik út; nemzetépítő erős állam és rendpártiság; ókonzervativizmus, protesztpártiság; radikalizmus mint politikai attitűd.

A populista radikális jobboldal pártjait ideológiájuk ismeretében – ahogy a pártcsalád neve is mutatja – meglehetősen magabiztosan besorolhatjuk a politika (kulturális) jobboldalára. Maguk a pártok azonban öndefiníciójuk alapján esetenként vitakoznak nem csupán saját besorolásuk ellen, de az alkalmazott kategóriák relevanciáján is. A spanyolországi Espana2000 például egyszerre nevezi magát patrióta és „szociális” karakterű pártnak (*partido de carácter social y patriota*^[24]); a Front National egyik híres plakátjának szlogenje szerint a párt „Se nem jobb, se nem ball, Front National!”,^[25] míg a BNP önmagát Nagy-Britannia egyetlen zöld pártjaként definiálja, valamint hogy ők „az a Munkáspárt, amire nagyapáink szavaztak^[26], valamint Jörg Haider többször is beszélt a jobb- és baloldal meghaladásáról.

Bizonyos értelemben a radikálisok valóban nem jobb-baloldal felosztásban gondolkodnak, sokkal inkább a már korábban említett „MI-ŐK” kategóriákban, ahol természetesen a „MI” jogosult a hatalomra. Kérdés azonban, hogy pontosan ki az a „MI” és milyen formában gyakorolja a hatalmat.

[24] Espana2000. (Elérhető: http://espana2000.org/?page_id=32. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

[25] Front National (Franciaország): Notre Projet - Programme Politique du Front National. (Elérhető: <http://www.frontnational.com/2013/06/nouveau-tract-ni-droite-ni-gauche-front-national/>. Letöltés ideje: 2015.07.20.)

[26] British National Party (Nagy-Britannia): Manifesto 2010. (Elérhető: https://www.bnp.org.uk/sites/default/files/grandads_vote_a5.pdf.)

Ez a „MI-ŐK” (magunkfajta-magukfajta) felosztás nem egyszerű „szalonrasszista” felosztást jelent: ez a dichotóm világnézet a harmadik hullám populista jellegéből ered. A populizmus Freeden szűk központú (*thin centered*, vagy mikro) ideológiáihoz tartozik, mivel az olyan makro ideológiákkal szemben, mint a szocializmus vagy a liberalizmus, amelyek a társadalmat érintő minden politikai problémára választ kívánnak adni, a mikro ideológiák sokkal kisebb területet felkarolva a társadalom politikai kérdéseinek csupán egy szűk szegmensére kívánnak megoldást adni. Ennek is köszönheti a populizmus (is) a „kaméleon” tulajdonságát, vagyis hogy szinte mindig együtt jelentkezik más, makro vagy mikro ideológiákkal; napjainkban Latin-Amerikában főleg a baloldali eszmékkel együtt jelentkezik, míg Európában a legprominensebb képviselői a radikális pártok.

Maga a populizmus a világot két, morális alapokon konstruált antagonisztikus csoportra, az elitre és a népre bontja; mind az elit, mind a nép homogén csoportot alkotnak, amelyek közül csak az egyik – a nép – jogosult a hatalomra. Vagyis a populizmus egy monista ideológia – ennek köszönhetően tagadja a kisebbségek létét, illetve jogait. Ez nem etnikai, kulturális stb. kisebbséget jelent önmagában, hanem a *volonté générale*-től eltérő kisebbségeket. Radikális pártokkal együtt jelentkezve azonban a morálisan tiszta „nép” egy etnikai színezetet is kap, vagyis a „nép” egyben a nemzet lesz, és elithez tartozik mindenki más, aki morális, etnikai, kulturális vagy egyéb értelemben nem tartozik a nemzethez. Egy példán bemutatva, Mečiar idején ebben az értelemben kisebb volt a különbség a leggazdagabb és a legszegényebb szlovák között, mint a hasonló körülmények között élő szlovák és felvidéki magyar között, mivel ez utóbbi esetében a szlovákok a „népet”, a magyarok az „elitet” képviselték. Az „elithez” nem csupán – s nem főleg – etnikai kisebbségek tartozhatnak, hanem a korábban bemutatott nemzet-en-államon belül-kívül felosztás szinte minden csoportja, akiket röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy „akik nem értenek velünk egyet”: külföldi szervezetek, azok „ügynökei”, ellenzéki politikusok stb. Vagyis míg a „nép” meghatározásánál az etnikai elem dominál a morális elem felett, addig az elit lehatárolásában az etnikai elemet felülírja a morális alap.

Amennyiben mégis megjelenik egy, az általános akarattól eltérő vélemény a nemzet-en belül, úgy az vagy nem tartozik „a nép” kategóriájába, s így nem illeti meg a védelem – amennyiben vannak egyáltalán kiépített védelmi mechanizmusok –, vagy tudatlan, ám ebben az esetben a többségi elv szerinti döntéshozatal ellehetetleníti akaratának érvényesítését. Ebből is jön, hogy a populizmus a politikai primátusára épül, vagyis minden más hatalom, beleértve a bíróságot, alkotmánybíróságot, másodlagos. A hatalom minden más intézményesített központja, minden alkotmányos védelmi eszköz, amely korlátozza a népet hatalmának gyakorlásában, akaratának kifejezésében, háttérbe szorul. Elvégre ki bírálhatja felül a népet? *Vox populi, vox Dei*. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a populizmus ellene lenne olyan intézményeknek, mint a képviselői demokrácia vagy a technokrácia; nem utasítja el a képviselőt *per se*, hanem

kizárólag a rossz emberek általi képviseletet. Amennyiben a népből származók által, a nép kívánalmai szerint történik a képviselet, úgy megfelelőnek tartják. Hasonló módon, a technokráciát is csak azon az alapon utasítják el, ha az teljesen függetlenül dolgozik a nép akaratától (ahogy Lendvai Ildikó fogalmazott a modernizáló, technokratikus kormányzásról: „azt a modernizáló, nyugatiasító lendületet [...] felvilágosult abszolutista uralkodó módján csináltuk”^[27]); amennyiben az irányt, az elérendő célt a *common sense* képviselő nép adja meg, úgy a technikai megvalósítás részletkérdéseit már rábízza a (közösség morálját tükröző felfogással rendelkező és elszámoltatható) technokráciára.

Mindezek mellett természetesen felvetődik annak a kérdése, hogy miképpen viszonyulnak ezek a pártok a meglévő rendszerek alkotmányaihoz – elvgre az elit ezen (gyakran saját maguk által konstruált) keretrendszerben működik. Veszélyt jelentenek-e a populista pártok a meglévő alkotmányokra? Ha valaki a populizmus 20. századi leggyakoribb előfordulási helyét, Latin-Amerikát veszi szemügyre, könnyen levonhatja a következtetést: igen, veszélyt jelentenek. Joggal merül fel tehát a félelem, hogy Európában is hasonló irányt vehetnek az események, ha egy populista párt jut hatalomra. Hasonló rigmusok valóban elhangzanak, vagyis hogy nem valódi demokrácia van, hanem egy liberális áldemokrácia, amit nem kell félteni. Azonban vannak tényezők, amelyek különbözőségekre adnak okot:

1. Latin-amerikai, a hatalmi ágak teljes elválasztásán nyugvó elnöki rendszerekkel szemben Európában parlamentáris rendszerek vannak többségben;
2. ezzel összefüggésben Latin-Amerika országaival ellentétben Európában ugyan lehetnek olyan pártok, amelyek kifejezetten egy ember köré épülnek (lásd Umberto Bossi Lega Nordját), azonban kiépített, fegyelmezett pártok nélkül nem képesek választási győzelmeket elérni;
3. a populizmus mint mikro ideológia Európában leggyakrabban jobboldali radikális pártok ideológiájával együtt jelenik meg, amely három következőképpen jár:
  - a) egyrészt a nép nem a „*plebs*” fogalma köré épül, hanem az „*ethnos*” köré
  - b) az elit definíciója viszont kevésbé az etnikum, hanem a morál alapján történik (hiszen az elit jobbra ugyanahhoz az etnikai csoporthoz tartozik);
  - c) konzervatívabb jellege miatt kevésbé támadják országaik alkotmányait.

A populizmus alapvonásai, vagyis a nép és az elit morális alapokon nyugvó antagonisztikus viszonya, a nép monista jellege és a politikai abszolutizációja ugyanúgy jelen vannak Európában is, azonban az intézményi keretek más

[27] ATV, Egyenes beszéd, 2014. október 7. (Elérhető: http://www.atv.hu/musorok/egyenes_beszed. Letöltés ideje: 2015.06.25.)

megoldásokat szülnek. Amennyiben megvizsgáljuk a populista radikális jobboldal programjait Nyugat-Európában (legyen szó a Dansk Folkeparti, Front National, Freiheitliche Partei Österreichs vagy a Partij voor de Vrijheid programjairól), egyikben sem találhatunk utalást új alkotmány vagy egy régebbi visszahozatalára. Sőt, kiállnak alkotmányaikért, azt mint nemzeti identitásuk letéteményesét kezelik, és legfeljebb apróbb, populista (pl. több referendumot) és nacionalista (jóléti sovinizmus, bevándorlás korlátozása) módosításokat kívánnak végrehajtani. Vagyis a makro ideológia, amihez Európában oly gyakran kapcsolódik a populizmus, itt intézményi változtatások terén felülírja bizonyos mértékben a populista logikát. A programok mellett bizonyíték erre az a néhány populista párt, amely vagy hatalomra került (FPÖ), vagy kormányon kívül maradván ugyan, de támogatva a kisebbségi kormányt erőteljes zsarolási potenciállal rendelkezik (DFP); egyikük sem kívánta új alkotmány létrehozását, legfeljebb csekély mértékű módosítását vagy az értelmezésének új irányvonalát meghonosítani.

Azonban az ideológiai aspektusok mellett van egy intézményi oka is annak, hogy a hatalommegosztás jelenlegi rendszerét (intézményi szinten) nem, vagy csak minimális mértékben kívánják módosítani: egyrészt Európában jól szervezett s erős frakciófegyelemmel rendelkező pártok vannak; emellett a végrehajtó hatalom a győztes párt(koalíció)ból kerül ki. Vagyis a két hatalom központja itt nem választódik el oly élesen, mint az elnöki rendszerekben: a végrehajtó hatalom szinte mindig élvezheti a törvényhozás támogatását egy populista párt esetében ez azt is jelenti, hogy nem kell az "elit" egy újabb központjával számolnia. Kormányon és parlamenten belül, a hatalmi ágak és az alkotmány megváltoztatása nélkül ezután már áthelyezheti a gyakorlatba a többségi elvet.

VIII. HARMADIK HULLÁMHOZ TARTOZIK-E A JOBBIK?

A harmadik hullám pártjai Nyugat-Európában a II. világháború utáni aranykor szak válságában születtek. A korábbi életszínvonal-növekedés, a jóléti állam, középosztályosodás hirtelen tarthatatlannak látszott a 70-es évek végén. Az iparosodás folyamata egyre inkább az automatizálás irányába fordult, valamint fokozatosan áthelyeződött a hangsúly a termelői szektor helyét a szolgáltatói szektor felé. A megnövekedett bevándorlás következtében a munkavállalók egyre inkább versenytársat, veszélyforrást láttak a betelepülőkben mind gazdasági, mind kulturális és közbiztonsági értelemben. A gazdasági növekedés folytatódott ugyan, de egyre kevesebben részesültek javaiból, s mind szélesebb rétegek-nél kezdett megjelenni a lecsúszástól való félelem.

Magyarország esetében ezek a folyamatok történelmi okokból valamelyest megkésve, külsőleg valamelyest eltérve, de lényegüket tekintve hasonlóan jelentkeztek. Ezt legkönnyebben úgy lehetne bemutatni, hogy a hullámelmélet

mellett, amely alapvetően egy történeti nézőpont, bevezetünk egy „földrajzi-történeti” nézőpontot is, vagyis megnézzük, hogy bizonyos ország(csoport)okban miért nem jelentek meg, vagy miért jelentős késéssel jelentek meg ezek a pártok. Véleményem szerint visszatekintve az egyes korszakokra, már az ezt megelőző hullámoknál is felfedezhetünk hasonló folyamatokat: az első hullám neofasiszta pártjainak például csak ott volt (néha be nem váltott) potenciálja, amely országok a két világháború között komoly fasiszta-nemzeti szocialista hagyománnyal rendelkeztek (Olaszország), valamint ahol a háború elvesztése a győztesek részéről bizonyos mértékű retorzióval járt (Németország); hasonló módon a második hullám sem egy páneurópai hullámnak számított, egyes országok az első hullámból egyenesen „ugrottak” a harmadik hullámra. Ezzel párhuzamosan a radikalizmus előretörésének sokkal kisebb az esélye egyes országokban sajátos politikai múltjuk miatt: így például Spanyolországban sokáig nem volt képes olyan, komoly támogatottsággal rendelkező radikális párt a porondon maradni, amelynek eszméje hasonlított Franco-rezsim ultranacionalizmusához.

Magyarország esetében a szovjet megszállás lehetetlenné tette bárminemű többpártrendszer kialakulását 1989-90-ig, beleértve a radikálisok megjelenését is. A rendszerváltás után azonban a frissen alakult pártoknak és a társadalomnak az évek során temérdeknyi problémával kellett szembenéznie, amelyek ugyan más forrásokból eredtek, mint Nyugaton, de lényegüket s hatásukat tekintve hasonlóak voltak. A Kádár-korszak gulyáskommunizmusa megkérdőjelezhető eszközökkel ugyan, de képes volt egy koraszülött jóléti állam ideiglenes fenntartására, amely viszonylagos előreláthatóságot és biztonságot, valamint „kierőszakolt” társadalmi egyenlősödést volt képes nyújtani a magánszektorozás és individualizáció, valamint a társadalom szekularizációja és a (kommunista-szocialista korszakot megelőző) hagyományos kötelékek fellazítása mellett. A rendszerváltás során aztán viharos gyorsasággal kezdtek megjelenni a repedések nem csupán a politikai-, gazdasági-, de a társadalmi rendszerben is. Az országra rákényszerített szocialista rendszer gulyáskommunista jellege ellenére szinte fokozatosság nélkül csapott át szabadpiacos kapitalizmusba. A társadalom hirtelen szembesült a „gyárkapun belüli munkanélküliség” helyett a folyamatosan leszakadó, munkanélkülivé vagy az attól való félelemben levő rétegekkel; az átmenet nyertesei mellett mindinkább megjelentek, s egyre jobban láthatóvá váltak a vesztesei is. A működéskébe lépő demokrácia az évtizedek során nem hozta meg a kívánt nyugati életszínvonalat, hiszen a gazdasági mutatókban jelentkező növekedés javaiból egyre kevesebben s aránytalanabban részesedtek. Egyeseknél teret nyert a békés rendszerváltás felfogása helyett a felülről irányított, előzetesen nem legitimált aktorok közötti összecsapás alapuló rendszerváltás elmélete, míg többen inkább elfordultak a politikai participációtól, s így bizonyos mértékben a demokráciától. A politikából a rendszerváltás megmaradt pártjainak dominanciája mellett hiányzott a valóban alulról szerveződött politikai érdekképviselet, és sokáig úgy tűnt, hogy a medián szavazó felé konvergáló két nagy párt kiszorít minden egyéb kezdeményezést.

Ugyan Magyarországot nem „fenyegette” a nagymértékű bevándorlás, mint a Nyugatot, azonban a tömeges elbocsátások, alacsony iskolázottság és a szociális háló átstrukturálása egyfajta etnikai színezetet is kapott az ún. „*socialschmarotzer*” kategória megjelenésével s a roma társadalomhoz való kapcsolásával, vagyis hogy a csoport tagjai „parazitaként” használják ki a szociális ellátórendszert, meglopva ezzel az adófizetőket.

Az előzőekben írottak alapján tehát láthatjuk, hogy a Jobbik valóban egy válságfolyamat terméke, azonban nem csupán a rendszerváltásé, vagy a 2000-es évek gazdasági és politikai válságáé, hanem az elmúlt 25 év történetéé.

A Jobbik etnocentralista párt, hiszen a nativista kiindulópontjának köszönhetően ugyanúgy hozzátartozik a bevándorlásellenesség, mint a nyugati pártokhoz is a helyi kisebbségek iránti intolerancia, azonban mindegyikük elhatárolható – és a párt el is határolja – a két világháború közötti fasiszta mozgalmaktól. Egyben nemzeti párt is, hiszen ugyanaz a nemzeti felemelkedés gondolata hatja át, amely a francia „*gloire*” iránt vágyakozó FN-t, a korábbi birodalmi lét nosztalgijában élő BNP-t, vagy a függetlenedni vágyó Lega Nordot vagy Vlaams Belangot.

Jellemző a harmadik hullámra a populizmus, mint társideológia, amely szintén megtalálható a Jobbikban. A társadalmat két részre osztja, építőkre és rombolókra, ahol utóbbiakba mindenki beletartozik, aki képtelen vagy nem akar a többségi társadalom („a nép”) kultúrájához integrálódni. Ebbe beletartozhatnak mind a „cigánybűnözők”, akiket etnikai-rendpárti alapon határoznak meg, mind a „politikusbűnözők”. A Jobbik retorikájának („a nép nevében”) és gyakorlatának (álruhás országjárás) része az emberekkel való közvetlenebb kapcsolat, valamint politikai követeléseik egy jelentős része is a választók nagyobb beleszólását tenné lehetővé a politikába.

A harmadik hullám pártjai egyben radikálisak is, hiszen ellene vannak a liberális demokráciának, különösen a kisebbségek védelme és a pluralizmus területén; egyben komplex problémákra ígérenk mélyreható, gyors és egyszerű(nek feltűntetett) megoldásokat. Szembehelyezkednek az aktuális politikai elittel, de nem kívánnak rendszerváltást (ellenben az extrémistákkal), „pusztán” a rendszer korrekcióját.

Bizonyos mértékű különbség ebben az egy kérdésben mutatkozhat Magyarország és a Nyugat között, hiszen utóbbiaknál a konzervativizmus az organikus államfejlődés vívmányainak megőrzését, megtisztítását jelenti, míg hazánkban a megszakított történelmi fejlődés, a rákényszerített kommunista korszak felveti a kérdést, hogy mit érdemes megőrizni, hova érdemes visszanyúlni; tekinthető-e negyven év *ex lex* állapota utáni visszatérés konzervativizmusnak, egy esetleges rendszerváltás radikálisnak, s nem extrémistának. Ezt a problémát a Jobbik azzal igyekszik megoldani, hogy egyrészt nem vázol fel alternatív rendszert, másrészt – amennyiben Vona Gábor királtságpártisága bárminemű kiindulópontnak is tekinthető – sokkal inkább eszmékhez, a Szent Korona-tanhoz igyekeznek visszanyúlni, s így vele elsősorban a politikai kultúrát, nem pedig a rendszert kívánják megváltoztatni.

IX. ÖSSZEGZÉS

A fentiekben be kívántam mutatni, hogy Tóth és Grajczár tanulmányában a Jobbik felsorolt jellemzői ugyanúgy megtalálhatóak a harmadik hullám klaszszikus pártjaiban, s az általuk lebontott kategóriák (legyen az a nemzeti gondolat, vagy az általam – nem konstitutív elemnek tekintett gazdaság) mind visszavezethetőek a harmadik hullám nativizmusához és populizmusához. A Jobbik létrejöttének körülményei valóban mutatnak bizonyos sajátosságokat, azonban ezek csak a felszínen eltérőek, a hazai radikális pártokat átható logikák, gondolkodásmódok ugyanazok maradtak, s az említett körülmények külsődleges eltérése nem járt alapvetően eltérő eredményekkel. Meglátásom szerint éppen ezért nem tekinthetjük a Jobbikot a dolgozat írásának idején egy külön (negyedik) hullám képviselőjének, hanem a hullámelmélet alapvetően történeti jellegét ki kell egészíteni egy földrajzi aspektussal, s így tekinthető a párt inkább harmadik hullám Kelet-Közép-Európa sajátos fejlődési körülményei között létrejött képviselőjének.

IRODALOM

- Beyme, Klaus von (2013): Right-Wing Extremism in Post-War Europe. In: Beyme, Klaus von: *Right-wing Extramism in Western Europe*. Routledge, London.
- Betz, Hans-Georg (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. St. Martin's Press, New York.
- Bíró Nagy András – Róna Dániel: *Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003–2010*. Elérhető: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemezsek/B%C3%ADr%C3%B3Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_%C3%A9gs%C5%91.pdf Letöltés ideje: 2015.07.20.
- Eatwell, Roger (2004): Introduction: the new extreme right challenge. In: Eatwell, Roger – Mudde, Cas: *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. Routledge, London.
- Fabók Bálint: (2010): *A Fidesz mankójából a Fidesz ellensége – így nőtt nagyra a Jobbik*. Elérhető: <http://www.origo.hu/itthon/valasztas2010/kampanynaplo/20100408-a-jobbik-tortenete-megalapitasatol-fidesz-legnagyob-rivalisaig.html> Letöltés ideje: 2015.07.20.
- Filippov Gábor (2011): *A név kötelez*. Politikatudományi Szemle. XXI/3.
- Freedon, Michael (2003): *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Jeskó József – Bakó Judit – Tóth Zoltán (2012): *A radikális jobboldal webes hálózatai. Jobbik: Egy network-párt természetrajza*. Politikatudományi Szemle. XXI/1. 81-101.
- Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): *A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól*. Politikatudományi Szemle. XIX/1.
- Kitschelt, Herbert (1997): *The Radical Right in Western Europe*. The University of Michigan Press, Michigan.

- Kitching, David (2011): *Facing Down the Far Right in Europe*. Elérhető: <http://www.feps-europe.eu/assets/be36f22b-19d5-4dfe-bc93-043687db8ab3/facing-down-the-far-rightpdf.pdf> Letöltés ideje: 2015.07.20.
- Koltay Gábor (2003): „*Adjatok egy jobbik világot*”. *Beszélgetések a Jobbik Magyarorszá- gért Mozgalomról*. Szabad Tér Kiadó, Budapest.
- Lubbers, Marcel – Gijsberts, Mérove – Scheepers, Peer (2002): *Extreme right-wing voting in Western Europe*. *European Journal of Political Research*. 41.
- Meindert, Fennema – van der Brug, Wouter – Tillie, Jean (2000): *Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote?* *European Journal of Political Research*. 37.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tóth András – Grajczjár István: *A nemzeti radikalizmus. A jobboldali radikalizmus negyedik hulláma Magyarországon*. Elérhető: http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/6055_I_04_Toht_Grajczjar_Nemzeti_radikalizmus.pdf Letöltés ideje: 2015.07.20.
- Varró Szilvia (2009): *A Jobbik mint harmadik erő*. I. és II. rész. Elérhető: http://oknyomozo.hu/varro_jobbik Letöltés ideje: 2015.07.20.
- Williams, Michelle Hale (2006): *The Impact of Radical Right-Wing Parties in Western European Democracies*. Palgrave MacMillan, Hampshire.

Pártprogramok

- British National Party (Nagy-Britannia): *Manifesto 2010*. Elérhető: <http://communications.bnp.org.uk/ge2010manifesto.pdf> Letöltés ideje: 2014.04.09.
- Danks Folkeparti (Dánia): *The Party Program of the Danish Peoples Party*. Elérhető: http://www.dansksfolkeparti.dk/The_Party_Program_of_the_Danish_Peoples_Party. Letöltés ideje: 2015.07.08.
- Freiheitliche Partei Österreichs (Ausztria): *Parteiprogram der FPÖ*. Elérhető: http://www.fpoe.at/fileadmin/Content/portal/PDFs/_dokumente/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf Letöltés ideje: 2014.04.05.
- Front National (Franciaország): *Notre Projet - Programme Politique du Front National*. Elérhető: <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf> Letöltés ideje: 2015.07.10.
- Jobbik Magyarorszá- gért Mozgalom (Magyarorszá- g): *Alapító Nyilatkozat*. Elérhető: <https://jobbik.hu/jobbikrol/alapito-nyilatkozat>
- Bethlen Gábor Program. Elérhető: http://www.jobbik.hu/sites/jobbik.hu/down/File/Bethlen_Gabor_program.pdf
- Radikális változás. Elérhető: <http://www.jobbik.hu/sites/jobbik.hu/down/Jobbik-program2010OGY.pdf> Letöltés ideje: 2015.06.27.
- Partij Voor De Vrijheid (Hollandia): *Hún Brussel, óns Nederland*. Elérhető: <http://www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf> Letöltés ideje: 2015.07.12.
- Vlaams Belang (Belgium): *Het programma in vraag en antwoord*. Elérhető: <http://www.vlaamsbelang.org/programma/> Letöltés ideje: 2015.07.07.